

УДК 658.5.012.7

Л. А. Швайка

Українська академія друкарства

ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Розглядаються суть і необхідність внутрішньогосподарського контролю, його роль в управлінні підприємством.

Внутрішньогосподарський контроль, управління, підприємство

У сучасних умовах господарювання зростає необхідність підвищення ефективності виробництва насамперед шляхом удосконалення управління й запровадження нових форм його здійснення. Ефективне управління неможливе без реалізації усіх його функцій — організації, планування, обліку, аналізу, контролю, регулювання, координації, прогнозування, кожна з яких діє самостійно і водночас взаємопов'язано. Неврахування котроїсь з них призводить до послаблення процесу управління, погіршує його результативність.

У науковій літературі та практиці господарювання багато уваги приділено висвітленню кожної з основних функцій управління [5, 7, 9]. Найбільше відображення знайшли питання організації управління в підприємницьких структурах. Сформовано різні моделі управління, диференційовані за цілями, видами, масштабами діяльності суб'єктів господарювання та їх організаційно-правовими формами. Набули нового змісту питання обліку та аналізу результатів діяльності підприємств. Однак в умовах нестабільності та мінливості зовнішнього середовища недостатньо вирішеними й адаптованими до нових обставин господарювання залишилися проблеми прогнозування, планування і регулювання діяльності, а також пов'язана з ними функція контролю, поглиблене вивчення якої спостерігається в останні роки.

Деякі питання внутрішньогосподарського контролю на підприємствах знайшли відображення в публікаціях зарубіжних і вітчизняних учених та практиків. Аналіз досліджень свідчить, що більшість фахівців ототожнює контроль, аудит, контролінг. Деякі вбачають у цих поняттях істотні відмінності. Значний доробок мають науковці з дослідження проблеми аудиту, його організації відповідно до вимог міжнародних стандартів. Залишаються недостатньо висвітленими питання внутрішнього контролю, тому потрібно на теоретичному рівні визначати суть, необхідність і види внутрішньогосподарського контролю, особливості його організації для ефективного управління підприємством.

Метою статті є узагальнення й обґрунтування окремих думок щодо суті та необхідності розвитку внутрішньогосподарського контролю, його видів і ролі кожного в управлінні підприємством.

В економічній літературі функція економічного контролю розглядається як така, що забезпечує зворотний зв'язок в управлінні і характеризує ефективність взаємодії всіх інших функцій (рис. 1).

Організація	Контроль	Регулювання
Планування		Координація
Облік	Аналіз	Прогнозування

Рис. 1. Місце контролю в системі управлінських функцій

В управлінні господарською діяльністю підприємств відстежуються типові операції й процедури управлінських робіт, які інтегруються за трьома стадіями цього процесу. На першій з них виконуються роботи з організації управлінської діяльності, удосконалюються цілі та кількісні показники розвитку, здійснюється облік основних параметрів функціонування підприємства та структурних підрозділів. На другій стадії проводиться контроль стану об'єкта щодо досягнення певних проміжних або кінцевих результатів, за якими оцінюється рівень досягнення цілей, аналізуються причини відхилень між фактичними та запланованими (нормативними) показниками, дається оцінка реальним результатам, виявляються резерви розвитку економіки підприємства. На третій стадії здійснюються регулювання виробничого процесу та управління, координація зусиль, спрямованих на усунення негативних відхилень і закріплення позитивних результатів, реалізується комплекс організаційно-управлінських заходів і прогнозується їхній вплив на показники діяльності підприємства в поточному році або ж вводяться в планову модель наступного періоду.

У наведеній моделі управлінського циклу функція контролю починає самостійно діяти на другій стадії. Однак окремі контрольні операції використовуються вже на першій стадії, коли виникає потреба в перевірці правильності визначення цілей і завдань управління, якісній оцінці підцілей управління, контролі умов виконання завдань та виявленні ресурсних обмежень, встановленні доцільності запланованих господарських процесів й операцій. Отже, контроль в інтеграції з функціями організації, планування та обліку створює інформаційні можливості для управління фінансово-господарською діяльністю підприємства, забезпечує його життєдіяльність.

У сучасній господарській практиці здійснюють декілька видів контрольних операцій. Найбільшу увагу приділяють статистичному зовнішньому контролю, який проводять контрольно-ревізійні управління, податкові адміністрації, аудиторські фірми, комітети з контролю за цінами та ін. І дещо поза увагою залишається внутрішній контроль, пов'язаний безпосередньо з економічними процесами на підприємстві.

Удосконалення дії цієї важливої управлінської функції неможливе без тлумачення її сутності, змістового наповнення, класифікації видів контролю за різними ознаками. Результати досліджень свідчать, що термін «контроль» має

багатогранний зміст. Так, французькі фахівці тлумачать його як перевірку, спостереження для виявлення, попередження, протидії та припинення протиправної поведінки, тобто розглядають як адміністративний інструмент. Англійські спеціалісти додають до цього тлумачення ще самовладнання, тобто розроблення заходів щодо урегулювання виявлених недоліків і передбачення наслідків їх реалізації. Німецький варіант контролю пов'язаний з контролінгом — системою регулювання витрат і результатів діяльності підприємства, що значно звужує сферу його застосування [12]. Бо контроль — це функція управління підприємством, яке є складною соціально-економічною системою, а контролінг — це система управління однією з його підсистем, його прибутками і доходами. Контроль дозволяє виявити відхилення від установлених норм у різних сферах діяльності підприємства, визначити та оцінити процедури досягнення поставлених цілей.

Для глибшого розуміння сутності економічного контролю, розкриття механізмів відносин у ньому, з'ясування особливостей його складових елементів необхідно провести класифікацію — групування за певними ознаками. У літературі з управління наводяться різні групування та види контролю [1, 4, 6, 11]. У сучасній теорії економіки підприємств виділяють декілька видів економічного контролю: внутрішній, внутрішньогосподарський, внутрішньосистемний. Усі вони стосуються одного й того самого об'єкта — підприємства і здійснюються в середині його функціонування. Поняття «внутрішньогосподарський контроль» фахівці трактують як таке, що охоплює контрольні функції, здійснювані власником або спеціальними підрозділами підприємства.

Широкого застосування набули терміни господарський, фінансовий, фінансово-економічний і фінансово-господарський контроль, які характеризують групування його за сферами діяльності підприємства. Так, господарський контроль відображає економічний контроль у господарській діяльності — створення товару, руху ресурсів; фінансовий — це контроль у сфері обігу грошових потоків; фінансово-господарський, фінансово-економічний — поєднання вищезазначених видів контролю.

У міжнародних стандартах аудиту систему внутрішнього контролю характеризують як політику і процедуру, застосовувані керівництвом суб'єктів господарювання для сприяння і реалізації його цілей. Тобто, головною метою внутрішнього економічного контролю є сприяння в досягненні цілей підприємства, забезпечення його життєдіяльності шляхом створення умов для розвитку й удосконалення системи управління, дотримання правильної для даного підприємства політики господарювання. Інколи мету внутрішньогосподарського контролю зводять до забезпечення збереження коштів і товарно-матеріальних цінностей, виконання планів, недопущення непродуктивних витрат та ін., тобто применшують, звужують його значення. Насправді він розглядається як спеціалізована функція управління, як засіб підвищення ефективності виробництва й отримання максимальної віддачі від вкладених ресурсів.

Доцільність застосування декількох класифікаційних моделей внутрішньогосподарського контролю з урахуванням різних ознак: (суб'єкти й об'єкти

контролю, методологія і методика його здійснення, характер комунікаційних відносин) обґрунтовує науковець В. Ф. Максимов [4, с. 15]. Пріоритетною ознакою класифікації вона вважає суб'єкт контролю, за якою внутрішньогосподарський контроль поділяють на види (рис. 2). Наведена класифікація є доцільною, важливою, достатньо вичерпною. Вибір контрольних дій залежить від політики внутрішньогосподарського контролю, його цілей і завдань. У цьому зв'язку істотно виділити сфери діяльності (об'єкти), на які спрямовується контроль. Об'єктами контролю можуть бути ресурси (людські, фінансові, матеріальні, нематеріальні, інформаційні), інвестиції, господарські операції, витрати, результати діяльності, управління, збут, ціноутворення, охорона праці, екологія тощо.

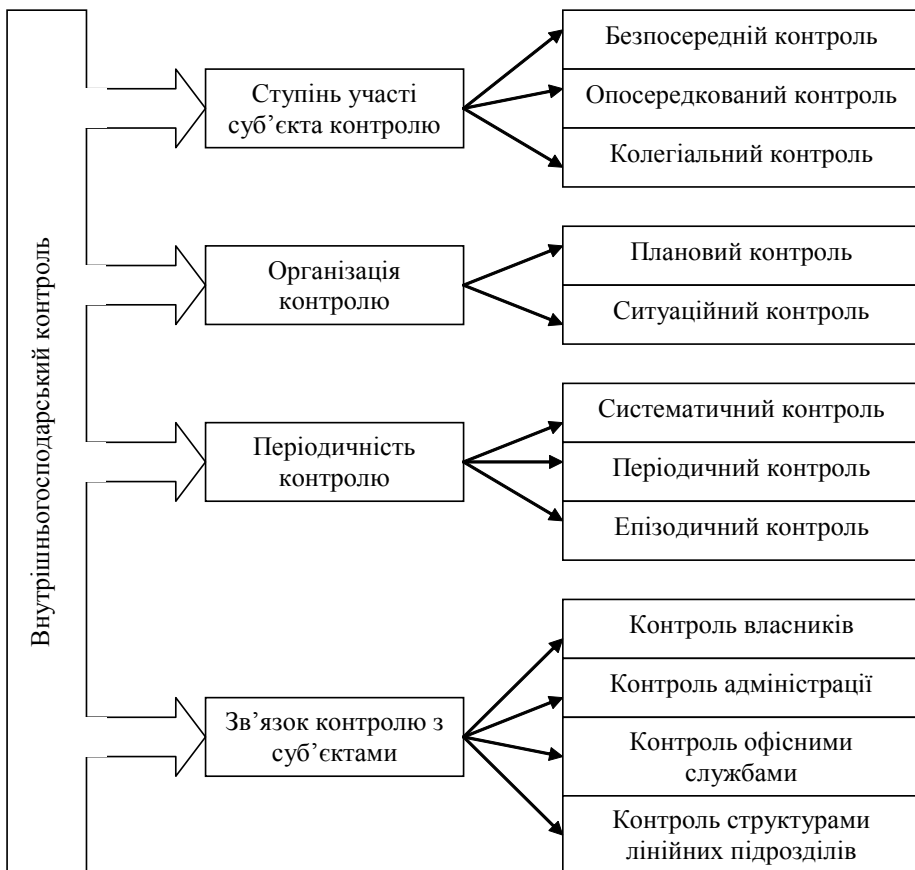

Рис. 2. Класифікація видів контролю за суб'єктною ознакою

Важливими ознаками класифікації видів контролю є методологія та методика його проведення. Залежно від форми проведення контроль поділяють на централізований, децентралізований та інтегрований. Вибір форми контролю зумовлюється складністю організаційної структури підприємства, видами

і масштабами діяльності, політикою внутрішнього контролю, фінансовими можливостями.

Централізований внутрішньогосподарський контроль здійснюється у формі інвентаризації, тематичної перевірки, експертизи, ревізії, внутрішнього аудиту. Децентралізований проводиться у формі спостереження, моніторингу, нагляду, локальних контрольних перевірок, аналізу правильності дій тощо. Інтегрована форма контролю утворюється шляхом синтезу централізованої та децентралізованої форм.

При здійсненні внутрішнього економічного контролю застосовуються різні методи: загальнонаукові (дедукція, індукція, синтез, аналіз, експеримент та ін.), суміжних економічних наук (економічний аналіз, економіко-математичні, статистичні), власний.

Залежно від характеру взаємовідносин між контролером і підконтрольними особами виділяють декілька різних видів контролю. Серед них — контроль, обумовлений відносинами підлеглості; контроль, не обумовлений відносинами підлеглості; спрямовуючий, коригуючий і фільтруючий; обов'язковий та ініціативний; контроль у полегшеному, нормальному та посиленому режимах.

Розглянуті класифіковані види внутрішньогосподарського контролю дають можливість глибше розглянути його сутність і значення як управлінської функції, вирішити проблему організації на підприємствах інтегрованої системи внутрішнього контролю, яка була б здатна якісно підвищити динамічність цієї важливої функції управління. Слід зазначити, що складність проблеми, її дискусійність привели до появи різних моделей внутрішнього контролю, які не знайшли свого застосування на практиці, а залишаються в стадії наукових розробок. Не досягнуто єдиної думки щодо виокремлення в сфері контролю внутрішнього аудиту та контролінгу. Отже, існує ряд невирішених питань теоретичного і практичного характеру, що набувають особливої актуальності внаслідок запозичення західних концепцій, які безпосередньо стосуються проблем внутрішньогосподарського контролю.

1. Калюга Є. В. Фінансово-господарський контроль в системі управління / Є. В. Калюга. — К. : Ельга, Ніка-Центр, 2002.
2. Контроллинг как инструмент управления предприятием / [под ред. Н. Г. Данилочкиной]. — М. : Аудит, ЮНИТИ, 1999.
3. Лозовицький С. П. Тенденції розвитку внутрішнього контролю та аудиту / С. П. Лозовицький // Наукові записки. — 2009. — № 2. — С. 152–156.
4. Максимова В. Ф. Контроль в управлінні економічними процесами на підприємстві : навч. посіб. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2008.
5. Мескон М. Х. Основы менеджмента : пер. с англ. М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. — М. : Дело, 2002.
6. Нападівська Л. В. Внутрішньогосподарський контроль у ринковій економіці : моногр. / Л. В. Нападівська. — Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000.
7. Основы теории управления / [под ред. Б. Н. Парахиной, Л. И. Ушицкого]. — М. : Финансы и статистика, 2003.
8. Петренко С. Н. Контроллинг / С. Н. Петренко. — К. : Ника-Центр, Эльга, 2003.
9. Райзберг Б. А. Курс управления экономикой / Б. А. Райзберг. — СПб. : Питер, 2003.
10. Рудницький В. Внутрішній аудит: методологія, організація / В. Рудницький. — Тернопіль : Екон. думка, 2000.
11. Суйц В. П. Внутрипроизводственный контроль / В. П. Суйц. — М. : Финансы и статистика, 1987.
12. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга : Пер. с нем. / [под ред. А. А. Турчака]. — М. : Финансы и статистика, 1997.

ВНУТРИХОЗЯЙСТВЕННЫЙ КОНТРОЛЬ В УПРАВЛЕНИИ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Рассматриваются сущность и необходимость внутривладельческого контроля, его роль в управлении предприятием.

INTERNAL CONTROL IS IN MANAGEMENT ENTERPRISE

Essence and necessity of internal economic control is examined, his role in a management an enterprise.

Стаття надійшла 22.01.10

УДК 658.1

В. І. Воробйов

ВАТ «Український науково-дослідний інститут спеціальних видів друку»

ПРИЧИНИ, СУТЬ ТА НАСЛІДКИ ВИНИКНЕННЯ КРИЗИ НА МІКРОРІВНІ

Розглядаються ключові параметри наявності кризи в діяльності підприємницьких структур.

Криза, антикризове управління, економічний потенціал

Глибокі ринкові перетворення в національній економіці, крім позитивних наслідків, мають і ряд негативних, зокрема: перебування значної кількості підприємств за межею платоспроможності, збитковість суб'єктів господарювання різних форм власності, банкрутство, яке набуло масового характеру.

У світовій практиці господарювання визнаним найдієвішим механізмом стабілізації економіки є запровадження антикризового управління на кожній первинній її структурній одиниці, тобто підприємстві. Розроблення методологічного апарату системи антикризового управління вимагає особливої уваги і врахування як специфіки функціонування кожного суб'єкта господарювання, так і загальноекономічної ситуації. Першим і важливим кроком на шляху побудови такої системи є дослідження природи кризи.

Досить широкий спектр поглядів щодо суті кризи подано в працях учених-економістів І. Ансоффа, С. Беляєва, А. Градова, П. Друкера, Г. Іванова, А. Грязнова, А. Ковальова, Е. Короткова, В. Кошкіна, В. Кузіна, М. Мескона, Е. Мінаєва, В. Панагушина, Л. Планкетта, Н. Родіонові, А. Томпсона, Е. Уткіна, Р. Фостера, Г. Хейла, Й. Шумпетера. Серед українських економістів, які досліджували і досліджують цю проблему, варто відзначити таких учених, як О. Ареф'єву, М. Білик, М. Бойко, В. Василенка, Л. Кальніченко, А. Колоса, О. Кузьміна, Л. Лігоненко, В. Мікловду, Н. Пашуту, О. Пушкаря, В. Савчука, Л. Ситник, Н. Скворцова, С. Славу, О. Терещенка, Н. Туленкова, О. Тридіда,